

конкордистській моралі, зокрема позначена свідомим прийняттям принципу «чесності з собою».

Оповідна манера багато в чому нагадує філософські бесіди, для увиразнення художності твору введено детективний елемент. Для підкреслення філософських сентенцій застосовано засіб контрасту. Роман «Лепрозорій» є спробою художнього втілення філософсько-етичної концепції конкордизму.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Лепрозорій, Роман (продовження) // Вітчизна. – 1999. – № 1–2. – С. 3–63; № 3–4. – С. 22–72.
2. Лащик Є. Винниченкова філософія щастя // Сучасність. – 1995. – № 7–8. – С. 153–164.
3. Лубківська О. Моделі вияву ніцшеанської філософії в українській літературі // Сучасність. – 1995. – № 4. – С. 144–147.
4. Сиваченко Г. Текст роману в контексті долі // Вітчизна. – 1999. – № 5–6. – С. 81–85.
5. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1997. – 360 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Костецька Любов – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: історія української літератури кінця XIX – початку XX століття, сучасна українська проза.

Чернявська Людмила – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та журналістики Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: історія української літератури кінця XIX – початку XX ст., історія української публіцистики.

ГОМОДІЕГЕТИЧНИЙ НАРАТИВ У МАЛІЙ ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА ТА РОМАНА ІВАНИЧУКА: ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОПОВІДАНЬ «КУЗЬ ТА ГРИЦУНЬ», «НЕ РУБАЙТЕ ЯСЕНІВ»

Тетяна КОТИК (Івано-Франківськ)

У статті досліджується функціонування гомодієгетичного типу наратора та способи його втілення в оповіданнях Володимира Винниченка та Романа Іваничука “Кузь та Грицунь”, “Не рубайте ясенів”, здійснюється їх порівняльно-типологічний аналіз.

Ключові слова: гомодієгетичний наратор, мала проза, персонаж, оповідання, гетеродієгетичний наратор, автор.

The article studies the functioning of the narrator’s homodiegetic type and its reflection in the short stories by Volodymyr Vynnychenko and Roman Ivanychuk “Kuz and Hrytsun”, “Don’t cut ash tree”. Their comparative and typological analysis is carried out.

Key words: homodiegetic narrator, small prose, character, short story, heterodiegetic narrator, author.

Дослідження літературної спадщини в наратологічному аспекті дає можливість по-новому трактувати художні твори, сприяє поглибленню їх художнього аналізу. На думку Шміда, в основі типології нараторів є протиставлення дієтетичного і недієтетичного. Вчений називає дієтетичним наратора, який виступає в ролі суб'єкта й об'єкта оповіді. Ж. Женетт використовує на означення дієтетичного наратора термін “гомодієтетичний”, а недієтетичного – “гетеродієтетичний”. Якщо типологізувати малу прозу Володимира Винниченка – гомодієтетичний тип наратора зустрічається значно рідше, ніж гетеродієтетичний. Те саме можна сказати про наратора малої прози Володимира Винниченка. Вибір саме такого типу наратора зумовлений різними причинами. З одного боку, автор дає можливість читачеві дати власну оцінку тим чи іншим подіям та персонажам. З іншого – це не заважає правдивості чи радше об'єктивності у показі характеру героїв. Слушною є думка В. Падучевої про те, що дієтетичний наратор “входить у внутрішній світ тексту” [4, с. 203]. Оскільки при виборі такого типу нарації дистанція між автором і наратором невелика, тому крізь оповідь наратора часто проступає сам автор.

У більшості новел та оповідань Володимира Винниченка домінує гетеродієтетичний тип наратора, гомодієтетичний – зустрічається переважно у творах, у яких змальовані події та люди із власного життя письменника, що більше притаманне наратору оповідань Романа Іваничука. У випадку оприявлення наратора у малій прозі В. Винниченка, то тут розповідач займає найчастіше позицію свідка або спостерігача. В такому випадку відстань між наратором та автором невелика. Загалом поєднання різних типів оповіді є характерним для наративу ХХ століття. На особливу увагу заслуговує мала проза майстра слова, яка налічує понад сто творів, що надовго зникли з книжкових полиць під час існування тоталітарного режиму. На сьогодні його творчий доробок має велику популярність серед дослідників української літератури. Важливе місце у творчій спадщині письменника посідає чимала кількість оповідань про дітей. Тематика їх різноманітна: сирітство, дружба, важке дитинство. Серед них – “Кузь та Грицунь”, одне з таких творів про дітей, злиденне існування яких змушує вирішувати зовсім недитячі проблеми.

Також метою дослідження є здійснення порівняльно-типологічного аналізу оповідань двох відомих українських письменників, які хоча відносяться до різних періодів історії української літератури, але мають ряд спільних рис, на які варто звернути увагу. Потрібно віддати належне тому, що багато спільних ознак у творчості Володимира Винниченка не тільки з Романом Іваничуком, а й з іншими класиками української літератури. Оскільки його домашня бібліотека налічувала чималу колекцію книг Тараса Шевченка, Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Лесі Українки,

Василя Стефаніка, Івана Франка, Бориса Грінченка, яка постійно поповнювалася, також захоплювався українським театром, який набув на той час широкого розголосу. Відповідно, все це мало неабиякий вплив на розвиток художньо-естетичних смаків митця.

В оповіданні “Кузь та Грицунь” Володимира Винниченка перед читачем розгортається розповідь про справжню дружбу між двома хлопцями-підлітками, яку оповідає третій персонаж твору. У творі змальовано ситуацію, за якої дружба перевіряється на міцність. Оповідач є учасником подій, належить до того самого дієгезису та водночас веде розповідь. Початок твору “Кузь та Грицунь” означається формою “ми – наративом”. Автор не випадково обрав саме таку форму викладу на початку твору. В подальшому виклад здійснюється від першої особи однини.

Таким чином, він намагається надати своїй оповіді більшої об’єктивності, оскільки побутує думка про те, що гомодієгетичний наратор досить однобоко висвітлює події та ситуації дієгезису, тому окрім форми “я”, у тексті зустрічаємо, також “ми”. Водночас гомодієгетичний наратив дозволяє схопити внутрішній світ героя, його думки, сподівання, переживання, навіть сновидіння. Оскільки в оповіданні наявні думки наратора тому, поряд із зовнішньою фокалізацією, яка зосереджена на Грицуні, маємо також внутрішню фокалізацію на третьому товаришеві, який одночасно виступає наратором, ім’я якого невідоме читачу. Окрім думок, які змальовує наратор, його рішення найнятись на роботу зумовлене почуттями до Оленки. Докладний опис манери поведінки дівчинки свідчать про те, що вона небайдужа хлопцеві, який уважно спостерігає за нею та Грицунем. Думок та почуттів третього героя – Кузі, який є лідером у цій хлопчачій компанії, не подано, тому наявна зовнішня фокалізація щодо нього. Наратор, який виступає водночас третім персонажем оповідання, володіє значно більшою інформацією ніж його друзі. Ці два твори письменників, які хоч відносяться до різних періодів української літератури, все ж мають ряд спільних рис, на що варта звернути увагу, оскільки вони дозволять глибше розкрити грані таланту відомих прозаїків.

В оповіданні Романа Іваничука “Не рубайте ясенів” такий же тип наратора. Обидва оповідання написані на дитячу тематику, яка займає чимале місце у творчому доробку художників слова, показано хлоп’ячу дружбу, перші паростки кохання. Джерела інформації наратора оповідання “Кузь та Грицунь” – це власні спостереження головного героя за Грицунем, слова Кузя та селян. Володимир Винниченко не подає розлогого опису життя юних героїв, але тільки один невеликий епізод, дорослим же відводиться у ньому другорядна роль. Хоч письменник звертається у своїй малій прозі до складних життєвих перипетій, які постають перед дитиною, однак вони не позбавлені ліризму. Ця ж риса характерна для творчості Романа Іваничука. Хоча в його оповіданні “Не рубайте ясенів” героями є

діти, які пережили лихоліття Другої світової війни, твір сповнений ліризмом, світлими тонами віри в майбутнє.

“Не рубайте ясенів” – це спогад наратора про його юність в останній рік війни. В ньому Роман Іваничук використав цікаву комбінацію оповіді та розповіді. Наратор вербально відтворює власну історію, тому це дає підстави вважати його гомодієгетичним, але водночас він займає зовнішню позицію щодо дієгезису. Про те, що наратор є головним героєм оповідання – читач може тільки здогадуватися. Окрім “я” – форми оповіді на гомодієгетичний тип наратора вказує те, що оповідач відноситься до того ж дієгезису, а в тексті маємо вказівники авторської присутності. Оскільки Іван в оповіданні виступає в ролі наратора, то відповідно знає, чим закінчиться ця історія. На думку Вікторії Сірук, за умови, якщо персонаж виконує роль наратора, оповідь від першої особи, то це власне, “той випадок, коли автор дистанціюється від усього наративу, зрікається авторства на користь оповідача-персонажа й виявляє себе лише в побудові сюжетно-композиційної конструкції твору, надто простої. Йдеться про те, що він веде оповідь з погляду учасника подій” [5, с. 189]. Але у випадку з оповіданням “Не рубайте ясенів” це не зовсім так. Не зважаючи на те, що діє гомодієгетичний наратор завдяки цікавому переплетенню оповіді та розповіді присутність автора очевидна. Голос автора окреслюється у порівняннях, яких широко полюбляє використовувати Роман Іваничук. Вони допомагають в оцінці героїв та їх поведінки. Оповідання “Не рубайте ясенів” побудоване у формі спогаду головного героя, який розповідає про своє далеке повоєнне дитинство.

Герої оповідання “Кузь та Грицунь” є однолітками Івана, Грицька та Марусі (“Не рубайте ясенів”). Про приблизний вік хлопців ми дізнаємося не від наратора, а зі слів Оленки, в яку закоханий Грицунь “ – Ой матінко, який же сердитий сей дядько. Мабуть, маленьким кішка переступила” [1, с. 521]. Про вік героїв оповідання “Не рубайте ясенів” читач дізнається безпосередньо від наратора. Окрім дружби, в обох оповіданнях змальовано те щире перше почуття, яке народжується, немов перші зелені весняні паростки та переповнює юних героїв. Про кохання Гриця до Оленки читач дізнається не тільки зі слів наратора, але в тексті для більшої переконаності описано поведінку Грицуня “часом зітхав і вертівся [1, с. 523], “...спершу в лиці пробіг ляк, а потім зразу весь засяв” [1, с. 521].

В оповіданні “Не рубайте ясенів” два хлопці: Гриць та Іван закохані в Марусю, але про цю закоханість читач дізнається із опису поведінки та думок хлопців наратором.

Грицько та Кузь – два лідери хлопчачої компанії. Тільки Кузь з оповідання “Кузь та Грицунь”, а Грицько – “Не рубайте ясенів”. В обох творах відбувається розкол в хлопчачій компанії, причиною якого стало перше кохання. Кузь – гордий, добрий, відповідальний, сміливий, справедливий. Грицько (“Не рубайте ясенів”) закоханий у Марусю, але не

хоче, щоб про його почуття дізналися інші хлопці. Кохання хлопців змінило їх, вони стають дорослішими. В обох оповіданнях наявна контрастність у змалюванні образів. У Романа Іваничука контрастними є образи Івана та Грицька. На початку оповідання письменник відразу дає власну характеристику хлопчикам: “Іван – ніжний на обличчя, як дівчина, кругловидний, синьоокий; Грицько – незграбний, насуплений, з вічно злими очима” [3, с. 7]. Очі – важливий штрих до портрета головних героїв.

Вони відіграють важливу роль у змалюванні образу. Часто ця деталь простежується у малій прозі Володимира Винниченка та Романа Іваничука, яка написана про дітей або торкається дитячої тематики. Ще однією спільною ознакою є опис зовнішності героїв, якому відводиться важливе місце у творі, бо з його допомогою автор намагається водночас підкреслити характер маленької людини.

Важливим штрихом, який доповнює образи творів Володимира Винниченка, є мова його героїв. Вона не тільки допомагає творенню характеру, але й характеризує ту епоху, до якої належить письменник. Доволі часто майстру слова дорікали за мову, оскільки герої його творів розмовляють суржиком. Це природньо, бо персонажі Володимира Винниченка спілкуються мовою того середовища, до якого відносяться вони та автор твору. Ця ж сама риса притаманна героям Романа Іваничука, які часто розмовляють діалектом: “ – Ти тільки дурного не подумай. Я, хло’, щодо того – залізо” [3, с. 10] або “– Спи, спи, йойлику” [3, с. 19]. Вживання такої мови дає можливість не тільки наблизитися до культури тієї чи іншої соціальної групи, але надає деякої природності оповідності.

В оповіданнях Володимира Винниченка та Романа Іваничука переважає прямий дискурс. Переважання прямого дискурсу – ще одна із спільних рис у зазначених оповідань Володимира Винниченка та Романа Іваничука. Застосування в їх тексті саме такого типу дискурсу є не випадковим. Оскільки діалогізація об’єктивізує текст, читач має змогу дати оцінку персонажам твору самотійно, а позиція автора – збоку. Наприклад, в оповіданні “Не рубайте ясенів”: “Тут буде клуб для молоді, – висловив Петро свою найзаповітнішу мрію. Він завжди марив дзеркальними залами, кімнатами, повними книг. Мирон заперечив. Клуб для молоді, – це добра річ. Але працює тут не тільки молодь, чому їй такі привілеї?

– Клуб для всіх, – сказав” [3, с. 8–9].

Письменник через посередництво наратора не просто розповідає про закоханість хлопців, але й передає зміни у поведінці, у зовнішності Івана: “Коли вона сиділа у вікні, він непомітно відставав од гурту і йшов останнім, сердитий на товаришів за їхню розв’язаність” [3, с. 6], “щось нове лягло разом з задумою на його чоло. Постійна ненависть, врізана в закрій уст, занурена в глибоких темних очах, змінилася на серйозність з легкою тугою” [3, с. 21). У цьому творі автор намагався зосередити головну увагу читача не на внутрішніх переживаннях головного героя, пов’язаних з

юнацькою закоханістю, але на подіях та вчинках, які характеризують ту трагічну епоху, мабуть, це і стало причиною вибору автором наратора, який веде розповідь від третьої особи. Думки та погляди юнаків та дівчат оповідання асоціюються з поглядами цілого суспільства, оскільки вони відносяться до певного соціуму.

Таким чином автор намагався передати погляди та життєві цінності молоді, яка пройшла крізь лихоліття війни. Природа та побут відіграють важливу роль в оповіданнях письменників. Вона постає не тільки тлом для змалювання подій, але проходить крізь героя, його психологічний стан. Часто зміна настрою персонажа позначається на природі. Якщо юний герой страждає чи сумує, то в описі природи або побуту переважають холодні відтінки, радіє – все навколо світлішає. Наприклад, “Все було як слід: Дніпро мрійно хлюпавсь майже під самими ногами; по небу, як розсипане пір’я, пливли хмарки; сонце старалось, немов для Кузя, і пекло в спину” [1, с. 515]. В умінні за допомогою кількох незначних деталей тонко передати стан душі маленької людини проявився талант Володимира Винниченка. Цю схожість спостерігаємо в творчому доробку Романа Іваничука.

Отож в оповіданні “Кузь та Грицунь” переплетені внутрішня та зовнішня фокалізації. Тут є так званий любовний трикутник: два хлопці закохані в одну дівчину. Крім того, автори подають таку ситуацію, в якій перевіряється дружба героїв. Важливою особливістю оповідань двох письменників є використання деталей, які допомагають у створенні характерів героїв, поглиблюють психологізм. Такими деталями виступають описи зовнішності підлітків та природи. Міміка, жести, інтонація, настроєві зміни в поведінці героїв додають деякої експресивності та психологічного навантаження. У своїх творах Володимир Винниченко дещо відійшов від письменників-реалістів, він не ділить своїх героїв на “позитивні” та “негативні”, а намагається якнайглибше дістатися до першопричин та особливостей поведінки “маленької” людини, яка опиняється в екстремальних для неї ситуаціях, де не кожен дорослий зробить правильний вибір. В цьому проявився його письменницький талант новатора. Важливим є той факт, що мала проза Володимира Винниченка несе в собі естетичну цінність. Кожне з його оповідань пройняте великою любов’ю до дітей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Краса і сила : повісті та оповідання / Володимир Винниченко. – Київ : Дніпро, 1989. – 752 с.
2. Женетт Ж. Фигуры. В 2-х тт. / Жерар Женетт – Москва : Изд-во Сабашниковых, 1998. – 435 с.
3. Іваничук Р. Не рубайте ясенів : Оповідання / Роман Іваничук – Київ : Молодь, 1961. – 126 с.
4. Падучева Е. В. Семантические исследования. (Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива). / Падучева Елена Викторовна – Москва : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 464 с.

5. Сірук Вікторія Наративні структури в українській новелістиці 80 – 90-х років ХХ століття (типологія та внутрішньо текстові моделі) : монографія. – Луцьк: РВВ Вежа Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 224 с.

6. Шмид В. Нарратология – Москва : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Котик Тетяна Зіновіївна – аспірантка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: дослідження літературної спадщини в нарратологічному аспекті

ПОДОРОЖ «ПРИРОДНОЇ ЛЮДИНИ» В ПОШУКАХ ІСТИНИ ЩАСЛИВОГО БУТТЯ (ЗА РОМАНОМ В. ВИННИЧЕНКА «ЛЕПРОЗОРИЙ»)

Людмила КРИКУН (Ніжин)

У статті здійснена спроба простежити шлях “природної людини” В.Винниченка, яка з меркантильних інтересів відкрила раніше невідомий їй світ “прокажельницького” існування, й розпочала “прочищати стежку” виходу для безнадійно уражених хворобою дискордизму, запропонувавши натомість конкретно сплановану програму конкордизму.

Ключові слова: проблема щастя, родові буттєві орієнтири, “природна людина”, екзистенційне відчуття самотності, конкордизм.

In the article the attempt was made to observe the path of “human of nature” by Volodymyr Vynnychenko, which due to mercantile interests opened the unknown world of “leprotic” existence. The “human” began to “clean up the path” of the exit for the pathetically affected by discordism people, offering the well managed program of concordism.

Key words: the issue of happiness, family existential orientation, “natural person”, the existential sense of loneliness, konkordyzm.

Упродовж тернистого шляху творчих пошуків В.Винниченка, безпосередньо пов’язаних із його ідеологічною позицією як активного політичного діяча, у художній свідомості митця сформувалася певна система уявлень про щасливе існування людства. Проблема щастя, яка стала сенсом життя письменника, тривала й розвинулася в теоретично обґрунтовану концепцію саме в емігрантський період його творчості (1920 – 1951 рр.).

Дослідники Г.Костюк [8], І.Кошова [9], В.Панченко [10], С.Погорілий [11] та інші акцентують на оригінальності мистецької еволюції теми щастя в прозі В.Винниченка. Зокрема, С.Погорілий відмічає таку її особливість: “Із побутового мотиву в ранніх творах письменника вона (тема щастя – Л.К.) виросла у велику тему в образах. Увесь великий передостанній роман “Лепрозорій” можна назвати твором про щастя, а значну частину “Щоденника” – коментарем до нього” [11, с. 4].

Важливо згадати один принциповий момент “муженського періоду” життя В.Винниченка (1934 –1951 рр.), на який звертає увагу Г.Сиваченко: “Ситуація ізольованості, відірваності від рідного краю була для письменника нестерпною ...” [14, с. 185], що й спровокувало тенденцію